

# Ü l e v a a d e

- - - - -

## **Vaba aeg Soome ja Eesti keelearenduskavades**

Jüri Valge

*haridus- ja teadusministeeriumi nõunik*

Keelearenduskavade koostamine on Eestis ja Soomes sattunud ühele ja samale ajale. Eestis võttis valitsus mai lõpus vastu korralduse<sup>1</sup>, millega haridus- ja teadusministeeriumi kohustati järgmise aasta aprilliks uut, aastate 2011–2017 eesti keele arengukava koostama. Soomes esitleti 26. mail kodumaa keelte uurimiskeskuse juhi professor Pirkko Nuolijärvi eestvedamisel valminud soliidset 242-leheküljelist keelepoliitilist tegevuskava<sup>2</sup>, mis nii mahult, põhjalikkuselt kui ka tõenäoliselt mõjult ületab märgatavalt 1998. aastal uurimiskeskuse enda jaoks koostatud programmi<sup>3</sup>. Eesti kehtivast keelestrateegiast – ja ka praegu ette valmistatavast uuest arenduskavast – eristab järgnevalt käsitletavat Soome dokumenti selle soovituslik iseloom: kohustavat jõudu omava kava koostamine ja vastuvõtmine seisab seal alles ees. Juriidiliselt olematust staatusest hoolimata on Soome tegevuskava seisukohtadega tutvumine

---

<sup>1</sup> „Eesti keele arengukava aastateks 2011–2017” koostamise ettepaneku kinnitamine. – Vabariigi Valitsuse 28. mai 2009. a korraldus nr 205. RTL, 11.06.2009, 46, 651 (<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=13185715>)

<sup>2</sup> Hakulinen, Auli; Jyrki Kalliokoski; Salli Kankaanpää; Antti Kanner; Kimmo Koskenniemi; Lea Laitinen; Sari Maamies; Pirkko Nuolijärvi 2009. Suomen kielen tulevaisuus. Kielipoliittinen toimintaohjelma. – Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 155. Helsinki.

<sup>3</sup> Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen kielipoliittinen ohjelma. – <http://www.kotus.fi/index.phtml?s=2064>

eesti keele arengukava koostajaile oluline, kuna võimaldab näha oma maa ja keele probleeme ning nende võimalikke lahendusi naabrite analoogia kaudu. Peatükki „Suomi ja muut kielet koulussa” on eesti lugejale juba tutvustatud<sup>4</sup>, järgnevas püüan anda ülevaate sellest, kuidas soome kolleegid käsitlevad vaba aja keelekasutust ning toon ühtlasi paralleele Eesti keelepoliitilise planeerimise probleemide kohta.

Lihtsalt öeldes jaguneb inimese ööpäev kolmeks osaks: töö- või õppimis-, une- ja vabaks ajaks. Normaalses riigis kuulub vaba aeg kodanikule endale ning selle kasutamise üle otsustab kodanik ise. Ükski seadus ei määra seda, mida inimene vabal ajal tegema peaks, samuti seda, kuidas ta oma vabal ajal peaks rääkima, enda või oma lähedaste tarbeks kirjutama. See ei tähenda aga, et vaba aja keelekasutus peaks riigi huvisfäärist välja jääma; vastupidi – kattes olulise osa keeleliselt aktiivsest perioodist, väärib vaba aja keelekasutus riigi tuge selleks, et areneda keelele kasulikus suunas; veel enam – selleks, et see paljudel juhtudel emakeelsena võimalik oleks. Soome keeleteadlaste ühistöös ongi terve eraldi osa, mis kannab pealkirja „Vaba aja keelemaastik”<sup>5</sup>. Kui kirjeldatava analüüsi alusel kunagi riiklik täitmiskohustuslik dokument sünnib, siis on vaba aja keelekasutus seal põhjusega auväärse kohal. On ju Soome täiskasvanul seda keskmiselt kuni 6 tundi ööpäevas, õpilastel nädalavahetusel koguni 9,43 tundi (koolipäeval 5,57).

Vaba aja peatüki allteemadena on käsitletud kultuuri üldiselt (lugemine, kirjutamine, raamatukogud), kultuurisündmusi ja teatrit, ajakirjandust, raadiot ja televisiooni, sporti, filmi ja muusikat, arvutiala üldse, sh eriti arvuti- ja videomänge. Ei kehtivas „Eesti keele arendamise strateegias (2004–2010)”<sup>6</sup> ega aastateks 2011–2017 koostatavas uues eesti keele arengukavas ole vaba aja keelekasutusele eraldi osa pühendatud. Loomulikult ei tähenda see, et vaba aja teema Eestis täiesti riigi tähelepanuta on: on olemas fondid, programmid, arengukavad, sihtasutused, kultuurkapital ning küllap muidki võimalusi vaba aja veetmise riiklikuks ja omavalitsuslikuks toetamiseks. Kuigi mõnes neist pööratakse tähelepanu ka keeleküsimatele, näiteks soodustades eesti kirjandusklassika, eesti lastekirjanduse või muu rahvuskultuurile olulise

<sup>4</sup> Jüri Valge, Nii Soome kui Eesti teevad keelestrateegiat. – Õpetajate Leht 2009, 19. juuni.

<sup>5</sup> Suomen kielen tulevaisuus, lk 191–222, <http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk7/>.

<sup>6</sup> Eesti keele arendamise strateegia. 2004–2010. Haridus- ja Teadusministeerium, Eesti keelenõukogu. Tartu: AS Atlex. 2004.

eestikeelse väärtkirjanduse väljaandmist või määrates ringhäälingulubade saamise tingimuseks Eesti autorite teoste esitamise jne, jääb see tähelepanu üldise keelestrateegilise raamita vajalikust väiksemaks. Keh-tivas keelestrateegias on aja- ja ilukirjandust, teatrit ja filmiloomingut ning arvutimaailma küll eri peatükkides mainitud, spordi ja suurte kultuurisündmuste käsitlest aga siiski pole. Muu hulgas tähendab see ka seda, et meie keelestrateegia elluviimise seiredokumentideski<sup>7</sup> kõnealusele valdkonnale eraldi tähelepanu ei pöörata.

Üldjoontes on nii vaba aja keelekasutuse probleemid kui ka pakuta-vavad lahendused Soomes ja Eestis sarnased, seisnedes selles, et inglise keel tungib peale (nt sõnad *fitness center, open, online, on, off, OK*) ning et vastumeetmed on üldjuhul soovituslikku laadi. Anglitsismide tuleku põhjuseks nii seal kui siin on muutunud väärtushinnangutest johtuvad stiilitaotlused, rahvusvahelisuse püüdlemine või sobiva emakeelse sõna puudumine. Oma keele kaitsmise peamiseks vahendiks kipub jääma aeganõudev emakeelt väärtustava hinnangusüsteemi kujundamine ja selle rakendamine (loodetavasti suudab Eestis hiljuti käivitunud väärtusarendusprogramm<sup>8</sup> eestlaste keele-eelistusi positiivselt mõju-tada). Mõningaid lahknevusi Soome ja Eesti vaba aja keelekasutuses põhjustavad nii riikide kui kodanike erinevad rahalised võimalused, vahe kontaktides muu maailmaga – mis küll kiiresti väheneb – ning küllap ka maade erinevast ajaloost tulenevad erinevused suhtumises oma rahvusesse ja emakeelsele.

Lugemist peetakse Soomes tähtsaks harrastuseks, kuigi sellele kulu-tatud aeg väheneb, jäädes kolmveerandtunni ringi päevas. Ettearvatult on suurimad lugejad naised ja väikseimad lugejad 15–24aastased mehed; vastupidi ootustele ei vähenda aga Interneti kasutamine luge-mist. Kes teeb, teeb mõlemat, kes ei tee, ei tee kumbagi. Kuna inimestel on halvenenud majandusolukorras raamatuid osta raskem, siis rõhu-tatakse Soome keelearenduskavas raamatukogude tähtsust – seostades neid nii demokraatia, sõnavabaduse kui ühiskonnaelus osalemisega (ja soovitades neile muidki funktsioone raamatute laenutamise kõrvale). Suurendamiseks raamatukogude vähenenud võimalusi, pakutakse välja

<sup>7</sup> Eesti keele arendamise strateegia. 2004–2010. Elluviimine. 2004–2006. Eesti keelenõukogu. Tartu: AS Atlex. 2006; Eesti keele arendamise strateegia. 2004–2010. Elluviimine. 2007–2008. Eesti keelenõukogu. Tartu: AS Pakett. 2009.

<sup>8</sup> Riikliku programmi „Eesti ühiskonna väärtusarendus 2009–2013” kinnita-mine. – Haridus- ja teadusministri käskkiri nr 156, 2. märts 2009. a.

süsteem neid riiklikult toetada: mida suurem panus kohalikult omavalitsuselt, seda suurem abi riigilt.

Lugejani jõudmise eelduseks on raamatu olemasolu. Põhimõtteliselt on nii eesti kui ka soome keel ühesugused väikese kasutajaskonnaga keeled ning kogu maailma kultuuri- ja teaduselus osalemiseks vajalikku kirjandust ei ole võimalik koha peal originaalsena emakeeles kirjutada. Seepärast on oluline toetada tõlketegevust: nii tõlkijaid kui väljaandeid, nii ilu- kui populaarteaduslikku kirjandust. Toetus peab puudutama nii honorare kui ka tõlkijate ettevalmistust. On ootuspärane, et peatselt algava lugemisaasta raames tekib Eestiski ideid ning leitakse võimalusi, mis aitavad eestikeelse raamatu lugejale lähemale tuua ning viimaste hulka suurendada.

Lugemise kõrval on vaba aja tegevuste hulgas üha olulisemat kohta võtmas kirjutamine: blogid, portaalid, e-post, kodulehed jne (2002. a pidas 25% soomlastest veebipäevikut). Selge, et niisugust keelekasutusviisi on raske mingisugustele reeglitele, k.a õigekirjareeglid, allutada. Küll aga võiks üldhariduskooli keeleõppes seda ulatuslikku materjali kasutada: kirjakeele ja teiste keelekujude erinevuste demonstreerimiseks, stiilivõtete selgitamiseks, keelekasutuse loomingulisuse osutamiseks jne. Oluline selles valdkonnas on, et suhtlus toimuks ikka emakeeles, mitte täielikult inglise või põhjendamata määral segakeelsena. Kindlasti kehtib öeldu ka Eesti kohta; paljast nendingust, et virtuaalkeel ei vasta kirjakeele normile (ei pea ega saagi üldjuhul vastata) – ja on üldse paha! – pole vähimatki kasu.

Teatrid, mille kohta tõdetakse, et „omakeelne teater on keeleühiskonda tugevasti toetav element”, Soomes probleemiks ei ole: neid on palju ja need tegutsevad soome keeles. Ilmselt pole asi Eestiski teisiti, kuigi meie teatrietendusi jälgides torkab silma üks võõrkeeleõpetuse valdkonda kuuluv seik: kui eestikeelse teksti vahele tuleb mingit muud keelt (eriti saksa, aga ka vene keelt), siis selginevad paljude noorte näod alles „koduse” inglise keele päralt jõudes. Kui teatritega ei näi Soomes keeleprobleeme olevat, siis mures on põhjanaabrid suurte kultuuriürituste, eelkõige muusikafestivalide keelekasutuse pärast. Ingliskeelestumine käib kaasas koos ürituste rahvusvahelistumisega ning sageli kohaliku keeletarvitaja arvel – isegi siis, kui osavõtjaskonda peale kohalike kedagi ei kuulugi. Soome keeleteadlaste arvates ei takista omakeelsus rahvusvaheline olemast ning sama põhimõtet võiksid silmas pidada needki, kes Eestis rahvarohkeid suveüritusi teevad ja neile *Beach Party*, *Freedom Parade* ja kas või *Õlle Lageri* taolisi nimesid panevad.

Netis ringi vaadates leiab meil ka niisugused klubid nagu *Active Attack Partyzone* ja *Club Unlimeted*; *DPS Raadio* aga avaldab järgmise reklaami: „SUVE parim drumandbass/dubstep üritus /FORCE FUSION/ 10. juulil klubis POCKET”. Soomlaste retsept on: pigem präänikut kui piitsa; korralikud keeleharjumused tuleb sisse kasvatada koolis ja perekonnas; samuti võiks emakeelsuse üritustele toetuse saamise (riigilt, kohalikult omavalitsuselt, ärksamatelt firmadelt) tingimuseks seada. Aga kes suudaks sponsoreid mõjutada?

Filmikunstiga on keerulisem. Filmi tegemine on kallis igal juhul, eriti kalliks muudab selle aga tootmine väikesele keeleühiskonnale. Kahtlusi süvendab see, et Soome kinokülastajate noorem rühm (15–24aastased) eelistab Hollywoodi toodangut. Sellest hoolimata peavad keelearenduskava autorid vajalikuks jätkata soomekeelse filmi-toodangu arendamist ning hoolitseda selle eest, et rahvusvahelistumine ei toimuks soomekeelse toodangu arvel. „Soome filmi eesmärgikava 2004–2010” järgi ongi kavas toetada seda 27 miljoni euroga ning suurendada emakeelset filmitegu 12 teoseni aastas.

Eelnevatega lähedane on ka raadio ja muusika valdkond. Soomes osutatakse kahele viimaste aastate jooksul süvenenud suundumusele: muusikasaadete hulk on oluliselt suurenenud (need hõlmavad kuni 80% saateajast) ning koos kohalike raadiote tulekuga on eetrist kadunud riigiraadio kirjakeelne ainuvalitsus. Raadios kasutatav keel on muutumas üha vabamaks ja informaalsemaks. Kui raadiokõne mõjutamist kuidagi vajalikuks peetaksegi, siis selles mõttes, et see oleks soome-, mitte ingliskeelne. Eestis levinud arvamused tunduvad enam kirjakeelelembedes olema nii keeleseaduse uue versiooni kui ka uue keelearenduskava koostamisel – ning vahest on selleks ka rohkem põhjust (kahtlemata on olemas neid, kes teisiti mõtlevad).

Kui Internetti ja muusse võrgumeediasse suhtutakse nii Soomes kui ka Eestis küllalt ühtmoodi – info andmine võrgu kaudu on vältimatu – ja saavutused selle valdkonna emakeelsena hoidmisel/emakeelestamisel on mõlemal maal olemas, siis leidub ka niisugune ala, mida arendades tuleb Eestis rohkem pingutada. See ala on mängud. Keelearenduskava andmeil müüdi 2007. aastal Soomes 2,4 miljonit arvuti- ja videomängu kokku 80 miljoni euro, s.o ligikaudu 1 254 000 000 Eesti krooni eest. 13–18aastased soomlased mängisid keskmiselt tunni päevas (lugesid, muuseas, 46 minutit), nädala jooksul mängisid peaaegu kõik poisid ja pooled tüdrukud. Mängimist harrastavate inimeste keskmine vanus, samuti naiste osakaal nende hulgas tõuseb: Soomes on see 30 aastat ja

33% (USAs 35 aastat ja 40%). On selge, et nii suurt hulka inimesi ja aega hõlmav keelega seotud tegevus ei või jääda keelekasutusvaldkondade arengu kavandamisel tähelepanuta. Probleem on seda tõsisem, et oluline osa mängudest – nii nendes kasutatavatest mõistetest kui mängukeskkonnast – on toodetud ingliskeelsena. Soome keelearenduskava autorid rõhutavad vajadust mängude tõlkimise järele – eriti oluline on tõlkida noorematele mõeldud mängud. Lisaks soovitatakse arenduskavas pöörata rohkem tähelepanu tõlgete kvaliteedile. Probleemidena nähakse Soome mänguturu väiksust muu maailmaga võrreldult ning seda, et Soomes ei koolitata mängude tõlkijaid.

Eesti probleemid on arusaadavalt veelgi suuremad, kuna nii rahva arv kui ka ostuvõime, seega tõlgitud toodangust saada võidav kasum on oluliselt väiksemad. Lisaraskus on see, et ilmselt pole valdkonna olulisusest arusaamine piisavalt sügav: kuigi meie praeguses keelestrateegias on eestikeelsete arvutimängude vajadus kirjas, on laialt levinud arvamus, et „parem, kui nad ei mängi”. Vahest ongi. Aga mängivad ju! Soomlaste programmist leiame soovitusel, mis on väga aktuaalsed ka Eestis ning suunavad meie riike eurokoostöele: „Mängude tõlkimine on väljakutse väikestele keeleühiskondadele. Rahvusvahelised firmad on väljaspool Soome (ja ka Eesti – JV) seaduste ulatust. ---- On vaja kogu Euroopa Liitu katvat keelepoliitilist reguleerimist, sest muidu jäävad väikeste keeleühiskondade keelelised õigused teostamata ja väikeste keelte rääkijad satuvad suurte keelte (st väikese ja suure kasutajaskonnaga keelte – JV) rääkijaist erinevasse olukorda.”<sup>9</sup>

Kehakultuur ja sport on Soomes traditsiooniliselt populaarsed (praegu tegeleb 90% elanikkonnast sellega vähemalt korra nädalas) ning spordilembus on laienenemas ka Eestis. Seda enam peaks olema võimalik tegelda lemmikaladega emakeeles. Soome arengukava jaoks kogutud andmeist selgub, et probleemi ei ole klassikaliste, ammu tuntud ja pikka aega harrastatud kergejõustiku, pallimängude ja muude nn vanade aladega: nende sõnavara – kas kunagi laenatuna või emakeelsena looduna – on kinnistunud ja tuttav; olemas on ka pikkade tegutsemistraditsioonidega alaliidud, mille järelevalve all terminoloogiaarendus olemas olevatest oskussõnadest lähtub ega järske võõramõjulisi hüppeid ei tee. Teisiti on aga uute, hiljuti lühikese aja jooksul tekkinud ja Soome jõudnud aladega: kohati on ingliskeelne kogu terminoloogia ning neid alu käsitlevates tekstides on lausete ja

<sup>9</sup> Suomen kielen tulevaisuus, lk 219, <http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisu/julk7/>.

lõikude kaupa võõrkeelt. Seega pole soomekeelne suhtlemine neil aladel võimalik ka siis, kui tahetaks, küll aga on ingliskeelsus vastupidise tahtmise korral asjasse pühendatuid ühendavaks ja ülejäänutest eristavaks vestluskeskkonnaks. Seaduse toel saab emakeele ignoreerimisele vastu astuda aga alles siis, kui näiteks jõusaali masinatel riigikeelseid kasutamisyhendiid polegi.

Eesti kohta kehtib üldjoontes sama. Kallite alade harrastamist takistavast madalast elatustasemest tingituna puudutavad keeleprobleemid küll suhteliselt väheseid inimesi, ent aegamööda levivad uued alad koos jõukuse kasvuga ka siin. Juba praegu võib ametlikult registreeritud organisatsioonide hulgast leida *Eesti Curlingu Liidu*, *Dartsi Liidu*, *Indiaca Liidu*, *Petanque Klubide Liidu*, *Rugby Liidu*, *Molcky* (tekstis ka *mölcky*) *Klubide Liidu*, *Racketloni Liidu* jne. Osalt võib siin tegu olla lihtsalt teadmatusega, oskamatusega keelekasutusele tähelepanu pöörata, teisalt aga teadliku võõrkeeleihalusega. Sellisega, mis traditsioonilises jalgpalliski laseb näiteks *Floral* ja *Levadiäl* mängida ainult FC-na, samal ajal kui *Maag Tammeka* ja *Sillamäe Kalev* (viimane tõenäoliselt valdavalt mitte-eestlastest koosnev) tulevad toime ka JK-dena (*jalgpalliklubi*). On arusaamatu, miks *Vaprus versus Kuressaare* on parem kui *Vaprus Kuressaare vastu*. Ka ürituse rahvusvahelisus ei õigusta eestikeelses Jalkas<sup>10</sup> pealkirja „*Vaprus Summer Cup Pärnu ootab kuue riigi 100 võistkonda*” ega olnud populaarse turniiri korraldajail põhjust emakeelt häbeneda siiski, kui nad oma võistlust kas *Umbro Summer Cup*’iks või *Lotto Summer Cup*’iks nimetasid. *Keelenõu* andmeil paluvad teadlikumad spordiinimesed keeleasjatundjate abi küll, kuid ilmselt oleks vaja süsteemi, mis takistaks võõr- ja väärkeelendite esimestki kasutusele jõudmist. Paberile (ajalehte, hinnasildile, kuulutusse) või võrku jõudmine loob väärkeelendite kasutamise pretsedendi ning selle alusel kujunenud harjumust on raske kui mitte võimatu muuta. Kui asjaarmastajate keeleloominguvead võib veel andekski anda, siis ametlike vaba aega, sh sporti käsitlevate dokumentide küündimatus on juba tõsisem. Näiteks „Liikumisharrastuse strateegilisest arengukavast (2006–2010)”<sup>11</sup> leiame 15. lisana „Liikumisharrastuse suhtekorralduskava ja PR-strateegia” ning selle sisukorra: „6. Bränding Eesti spordis. 6.1 Brändi strateegia. 6.2. Brändi identiteet. 6.3. Promotsioon ja promotsiooniüritused. 7. Lobby.” Kõike seda peaks ka eesti keeles olema võimalik kirja panna.

<sup>10</sup> Vt Jalka 2009, nr 3, lk 21.

<sup>11</sup> Vt <http://www.kul.ee/index.php?path=0x1216>

Vaba aja keelekasutusest kokkuvõtet tehes leiavad põhjanaabrite arengukava autorid, et selle keelsuse üle otsustagu igaüks ise – küll aga peab olema võimalus otsustada ka soome keele kasuks (eesti keele arengukava koostamisega seotuna pooldaksin ikka ka väikest mõjutamist – emakeelele kasulikus suunas). Trükisõna ja TV mõju noortele on vähenemas, nende asemele on asunud/asumas Internet; samuti on tiheda suhtlusega nüüdismaailmas vähenemas omakeelsete originaaltekstide ning suurenemas oma keelde tõlgitu mõju. Järelikult tuleb hoolitseda emakeelse Interneti ning emakeelsete tõlketekstide kvaliteedi eest. Küsimus pole mitte ainult selles, et kõik inimesed – ka osa noori nende hulgas – ei oska inglise keelt piisavalt selleks, et oma vabast ajast siirast rõõmu tunda. Probleem on põhimõtteline.

Soome keeleprogrammi vaba aja peatükk lõpeb küsimusega, mille võimalikke vastuseid tuleb kaaluda ka Eesti keelearenduskava koostajail ning kindlasti kõigil eesti keele kasutajail endil: „Kultuuriala rahvusvahelistumine on selle elujõu seisukohalt kindlasti positiivne, keele suhtes võib mõju olla vastupidine. Kui soome keel eristub ja eristatakse ainult oma kultuuri puudutavate sündmuste jaoks, käivitub vaikne taandumine, mille lõpus soome keelt sobib kasutada vaid saunas pere keskel. Ega me ju ei taha naasta olukorda, millest 19. sajandi fennofiilid oma tööd alustasid?”<sup>12</sup> Sama võib küsida ka eesti keele ja selle kasutamise kohta.

---

<sup>12</sup> Suomen kielen tulevaisuus, lk 222.